

نقش «سؤال» در برانگیختن تفکر خلاق و کارآفرینانه

کودکان ذاتاً کنجکاو و از همان بدو تولد در صدد شناخت اشیاء و اشخاص برمی آیند. روان‌شناسان و متخصصان تعلیم و تربیت از جمله فروبل، مونته‌سوری، پیاژه و برونر، اذعان داشته‌اند که کودکان برحسب ذات کنجکاو و کنجکاو دارند، همواره به یادگیری فعالانه از طریق حواس مختلف خود می‌پردازند و از این طریق، مهارت‌ها و تفکر خود را در ابعاد مختلف گسترش می‌دهند. به باور روسو و بلوم (۱۹۶۴)، الگوهای یادگیری کودکان، از سال‌های قبل از دبستان شکل می‌گیرد، بنابراین، تدارک دیدن محیط یادگیری برانگیزاننده و مطلوب، کمک بسیار زیادی به شناخت‌های اولیه کودکان می‌نماید (مجیب و دیگران، ۱۳۹۴). از سنین دو تا سه‌سالگی، کودکان کنجکاوهای خود را با مطرح کردن سؤالاتی که با «چرا» آغاز می‌شود، شروع می‌کنند (زندى، ۱۳۸۳). بنابراین، استفاده از راهبردها و روش‌های مختلف، باعث تسهیل فرایند زبان‌آموزی و افزایش مهارت‌های کلامی و ارتباطی در آنان می‌شود. فراهم کردن موقعیت‌های گفت‌وگو و سخن‌گویی به‌واسطه مطرح کردن سؤالات مختلف هم‌زمان با به‌کارگیری روش‌های نمایشی، ایفای نقش، بحث و گفت‌وگو، قصه‌گویی، کتاب‌خوانی، بازی‌های کلامی، شعر و سرود و همچنین استفاده از ابزارهایی از قبیل کارت‌های تصویری، اسباب‌بازی‌های متنوع کلامی، کتاب‌های قصه، فیلم و غیره همگی در آموزش و گسترش تفکر خلاق و کارآفرینانه در کودکان نقش بسزایی دارند. مطرح کردن سؤال فرصت تجربه کردن و کنجکاو در ابزارها و وسایل مختلف روزمره زندگی را برای آنان فراهم می‌کند و سبب تحریک و توسعه تفکر خلاق می‌شود. با اذعان به این نکته مهم که «تفکر خلاق» جوهره «تفکر کارآفرینانه» است (صمد آقایی، ۱۳۸۹) و دوران کودکی، سال‌هایی طلایی برای زمینه‌سازی، شکل‌گیری و پرورش ویژگی‌های کارآفرینانه در کودکان به حساب می‌آید (رابینز^۱ ۱۹۹۷)، کنت^۲ (۱۹۹۰)، کوئیب و ورهال^۳ (۲۰۰۳)، گیب^۴ (۱۹۹۲)، هابر، اسلوف و پراگ^۵ (۲۰۱۲)، با ترتیب دادن فعالیت‌های خلاق و مشغولیت‌های فکری که از طریق مطرح کردن سؤالات مختلف برای کودکان فراهم می‌شود، آن‌ها گام‌های اولیه را در مسیر یادگیری خلاق و کارآفرینانه برمی‌دارند. فعالیت‌ها و بازی‌هایی که بر مبنای سؤالات خلاق باشند، می‌توانند کنجکاو کودکان را برانگیزند و آن‌ها را وادار به مجادله با

تفکر خلاق خویش کنند. برخلاف سؤال‌های تحت‌اللفظی و صوری که فقط یک جواب صحیح دارند، سؤالاتی که برای تفکر خلاق مطرح می‌گردند می‌توانند پاسخ‌های بی‌شماری داشته باشند. با جواب دادن به سؤال‌هایی که جواب صحیح یا اشتباه ندارند، کودکان امکان کسب آمادگی بیشتر برای مقابله با مسائل دشوارتر، پیچیده‌تر و سؤال‌هایی را که جواب آن‌ها قطعی نیست و در زندگی آنان پیش می‌آید، می‌یابند. در نهایت، بعد از پرسیدن سؤال‌های خلاق در یک دوره معین، از اینکه کودک شروع به طرح سؤال‌هایی به همین منوال از شما می‌کند، متعجب نشوید. در یک محیط متفکرانه واقعی، هر کس می‌تواند، جواب می‌دهد و هر کس می‌تواند سؤال می‌کند. انواع مختلفی از سؤال‌ها از قبیل سؤالات اکتشافی، توضیحی، مقایسه‌ای، دنباله‌دار، سازنده و خلاق، عقیده‌ای، تجربی، مبتنی بر تصمیم‌گیری و انتخاب، اضافه کردن، تکراری، جایگزینی و حذفی می‌توانند درباره موضوعات مختلف مطرح شوند. مطرح کردن سؤالاتی که جواب‌های مثبت و منفی ندارند، کودکان را تحریک می‌کند تا توضیح دهند. آن‌ها برای

پاسخ دادن به سؤال‌هایی که به یک جواب ختم نمی‌شوند، از تخیل خود استفاده می‌کنند و ایده‌ها و عقایدشان را بیان می‌کنند (نانسی کرسول، ۱۳۹۱، ترجمهٔ مجیب). انواع سؤال‌ها می‌توانند در چهار شکل زیر مطرح شوند:

الف. سؤالات اندیشیدن: سؤال‌هایی که در بارهٔ چگونگی تصور کودک از یک مسئلهٔ اصلی است. این مسئله ممکن است ناشی از یک اتفاق، اختراع، لغت، کارهای معمول و مرسوم، و اینکه چه چیزی در آینده جایگزین خواهد شد، باشد؛ برای مثال: عجیب‌ترین چیزی که در ساحل ممکن است ببینی چه می‌تواند باشد؟ (بازی در ساحل)

۶ غیر از ساحل کجا می‌توانی شن ببینی؟ (بازی در ساحل)
۶ فضاوردان در فضا چگونه خودشان را تمیز می‌کنند؟ (حمام گرفتن)

۶ دایناسورها چگونه خودشان را تمیز می‌کردند؟
۶ اگر تاب یا سرسره می‌توانست صحبت کند، چه می‌گفت؟ (تفریح در پارک)

ب. سؤالات مقایسه کردن: سؤال‌هایی دربارهٔ شناخت کودک از تشابهات و تفاوت‌های بین اشیا و اعمال است.

۶ یک قالب صابون چه شباهت‌هایی با یک تکه یخ دارد؟
۶ برف‌پاک‌کن و جارو چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی با هم دارند؟

۶ دماغ فیل و شلنگ آب چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی با هم دارند؟

۶ کرم‌خوردگی دندان چه شباهت‌هایی با بریدگی کاغذ دارد؟

۶ ساک خرید و روبالشی چه شباهت و تفاوتی با هم دارند؟

ج. سؤالات تصمیم‌گیری: سؤال‌هایی دربارهٔ وادار کردن کودک به تصمیم‌گیری و دفاع و پشتیبانی از جواب خود با دلیل منطقی است؛ برای مثال:

۶ گل موردعلاقه شما چیست؟
۶ بهترین کادوی تولدت چه بود؟ چرا؟
۶ کار مورد علاقهٔ شما در برف چیست؟
۶ فکر می‌کنی در سیاره‌های دیگر هم برف باشد؟ به چه صورت؟
۶ آیا یک گیاه می‌تواند دوست ما باشد؟ چرا؟

د. سؤالات خیال کردن: سؤال‌هایی دربارهٔ ارائهٔ پیشنهاد ایده‌ای غیرمعمول و متفاوت دربارهٔ موضوع موردبحث است؛ برای مثال:

۶ برای کوسه‌ها مسواک مخصوص بسازید. این مسواک چه شکلی است؟
۶ بدون آب و صابون و یا مایع شوینده چه راهی برای

تمیز کردن هست؟

۶ برف‌های باریده از آسمان مثل چسب به شما می‌چسبند؛ چه اتفاقی افتاده است؟ شما باید چه کنید؟

سؤالات فوق را می‌توان در سه بخش کلی یعنی در خانه، خارج از محیط خانه و در موقعیت‌های به‌خصوص، مطرح کرد. هر دسته از این سؤال‌ها توجه و کنجکاوی کودکان را در موقعیت‌های مختلف تحریک می‌کنند. با مطرح کردن سؤالات انگیزشی، کودکان تشویق می‌شوند که پاسخ‌های خلاقانهٔ خود را ادامه، بسط و گسترش دهند. همچنین، مطرح کردن سؤالاتی که پاسخ صحیح با غلط ندارند، آمادگی کودکان را برای مقابله با مسائل دشوار، پیچیده و موقعیت‌های مبهم، که لازمهٔ تفکر کارآفرینانه است، افزایش می‌دهد. به‌طور خلاصه، مطرح کردن سؤالات علاوه بر اینکه تفکر خلاق کودکان را به‌طور قابل‌ملاحظه‌ای افزایش می‌دهد، باعث ارتقای ویژگی‌هایی کارآفرینانه از قبیل پرورش کنجکاوی، افزایش دقت و تمرکز در امور مختلف، افزایش اعتمادبه‌نفس، خوداتکایی، ریسک‌پذیری و درک موقعیت‌های مبهم، انگیزش درونی، افزایش مهارت حل مسئله، مهارت‌های ارتباطی و کلامی، تنظیم مهارت انتقال و تعمیم آموخته‌ها و... در کودکان می‌شود.

پی‌نوشت‌ها

1. Robbins
2. Kent
3. Kuip, Verheul
4. Gibb
5. Huber; Sloof; Praag

منابع

۱. نانسی سوکول، گرین. (۱۳۹۱). پرورش کودک کنجکاو: صدها فعالیت ساده برای پرورش تخیلات. ترجمهٔ فرشته مجیب. تهران: مدرسه.
۲. مجیب و دیگران. (۱۳۹۴). فعالیت‌های آموزشی پیش‌دبستانی. تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.
۳. زندی، بهمن. (۱۳۸۱). زبان‌آموزی. تهران: سمت.

با جواب دادن به سؤال‌هایی که جواب صحیح یا اشتباه ندارند، کودکان امکان کسب آمادگی بیشتر برای مقابله با مسائل دشوارتر، پیچیده‌تر و سؤال‌هایی را که جواب آن‌ها قطعی نیست و در زندگی آنان پیش می‌آید، می‌یابند